DİNLER TARİHİ DERNEĞİ YAYINLARI/2

Dinler Tarihi Araştırmaları-II

(Sempozyum: 20-21 Kasım 1998, Konya)

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	75059
Tas. No:	209 DİN. T

ANKARA
2000

ZERDÜŞTİLİK'TE DİN ANLAYIŞI

Doç.Dr. Ali Erbaş[*]

İran'da din ile ilk olarak Arîlerin tarihi içinde karşılaşılmaktadır. Arîler'den önce İran'da yerli kavimler yaşıyordu. Arîler İran'ı ve Hind'i işgal ettikten sonra burada büyük kültürler, medeniyetler, sosyal ve siyasal düzenler kurdular. İran'a ve Hind'e olmak üzere iki farklı ülkeye dağıldılar. Yeni şartlarla karşılaşmaları sebebiyle tedricen yeni ihtiyaçlar da ortaya çıktı. Hint Arîleri kabile hayatında kalırken, İran Arîleri çiftçilik yapmaya başladılar. Hayat şartlarının, sosyal düzenin ve ahlak duygusunun değişmesiyle, Mitraizm ve Zerdüşt'ten önceki ilkel dinler İran'ın yeni ihtiyaçlarına artık cevap veremez hale geldi. Yeni şartlara, sosyal, iktisadî ve ahlâkî ihtiyaçlara hitap edecek, mevcut duruma uygun bir din gerekiyordu. Mesela, daha önce hayvancılık yapanlar, artık kabîle şeklinde yaşıyordu; bu nedenle tanrı için kolayca kurban kesebiliyorlar ve etinden istifadeyi düşünmeden Tanrı'nın yolunda yakabiliyorlardı. Bu dönemin arkasından çiftçilik dönemine ve böylece şehir ve köy hayatına geçtiler. Çiftçilik düzeninde kurban kesmenin zararlarını görebiliyorlardı. Hayvancılıkla uğraşmamaları sebebiyle kurban kesmek artık onlar için zorlaşmıştı. Bunun için önceki hayvancılık döneminde çok kolay uygulanan bir geleneğin gerçekleştirilmesi çok zor ve imkansızdı. Ortaya çıkan güçlük sebebiyle böyle bir geleneğe ilgi azaldı ve Tanrı ile ilişki de kendiliğinden terkedildi. Bu sebeplerden dolayı Zerdüşt kıyam etti ve Tanrı'ya bağlılığı temin etmek için yeni bir din kurdu.[1] Dinler Tarihi literatüründe bu dine **Zerdüştîlik** ismi verilmektedir.

Zerdüşt'ün ne yaşadığı tarihle ve ne de yaşadığı yer ile ilgili kesin bilgilere ulaşılmıştır. Yaşadığı tarihin M.Ö. VI. ve XVII. yüzyıllar arasında değiştiği, yaşadığı yerin ise Medie ve Doğu İran'ın değişik bölgeleri, daha geniş manada Afganistan veya Aral Denizi havzası olduğu tahmin edilmektedir.[2]

Zerdüştîlik, ismini kurucusu Zerdüşt'ten almaktadır. Zerdüşt kelimesinin

---

[*] Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

[1] Ali Şeriatî, *Dinler Tarihi,* Çev. Erdoğan Vatansever, s. 377.

[2] Jacques Duchesne-Guillemin, a.md., II, 1273.

aslı "Zarat-Ustra"dır. Zarat (güzel) ve Ustra (develer) kelimelerinin terkibinden oluşur. Dolayısıyla Zarat-Ustra "güzel develere sahip olan" anlamına gelir. Bunun Latinceleşmiş şekli "Zaratustra", Yunancalaşmış şekli ise "Zoroastre"dir. Avrupa'da "Zarathustra" ismini kullanıma sokan Nietzsche ve Strauss'tur.[3] Zerdüşt'ün kurduğu dine Batı'da "Zoraastrianizm" veya bu dindeki tanrı için kullanılan Ahura Mazda ismine istinaden "Mazdeizm" veya ülkeye atfen "Parsizm" denir. Kur'an-ı Kerim ise, bu din mensupları için "Mecûs" (bkz. Hac, 22, 17) terimini kullanır.[4]

Zerdüştîlerin M.Ö. VI.-VII. yüzyıllarda Doğu İran bölgesinde, daha geniş manada Afganistan veya Aral Denizi havzasında yaşamış oldukları tahmin edilmektedir. Yaşadıkları yere göre bazan değişik isimlerle de anılmışlardır. İran yöresinde bir zerdüştî için bazan *vehdin* denirken, Hindistan ve Bombay'da *hudin* denmiştir. Müslümanların İran'ı fethinden önce zerdüştîler için *mazdayasna* ismi de kullanılmıştır. Batılıların *mazdeen* olarak değiştirdikleri bu terim, kelime itibariyle "Ahura Mazda'ya ibadet eden" anlamına gelmektedir. Mazdeen'e, Peygamber Zarathustra tarafından tezkiye edilmesi sebebiyle "temizlenmiş" anlamında *Zarathustri* de denir.[5]

Zerdüştîlik'te din kelimesini karşılayan iki terim kullanılmaktadır. Bunlar, filologlar tarafından Kur'an'da ve modern Farsça'da kullanılan "dîn" kelimesinin de menşei olduğu ileri sürülen **"dên"** ve **"daênâ"** terimleridir. Orta İran'da kullanılan pehlevîce bir terim olan **"dên"**in, Avesta'da yine din manasına kullanılan **"daênâ"**dan türetildiği ifade edilmektedir. **"Dên"**den ise ayrıca "dinî hukuk" anlamında **"dênâk"** ve "gerçek inananlar, müttekîler" anlamında da "denân" terimlerinin türetildiği belirtilmektedir.[6] Ayrıca Maniheist Orta İran'a ait **"dên"** kelimesinin "din" ve "Maniheist Toplum" anlamlarına geldiği, "ritüel yol", "âhirete giden yol" anlamlarında da kullanıldığı vurgulanmakta-

---

[3] Jacques Duchesne-Guillemin, "Mazdeisme", *Dictionnaire des Religions,* Sous la Direction de Paul Poupard, Paris 1993, II, 1273.

[4] Bkz. Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi,* Baskıya hazır yeni nüsha, s. 77.

[5] Jacques Duchesne-Guillemin, "Mazdeisme", *Dictionnaire des Religions,* II. 1273.

[6] B. Bhattacharry, *The Forign Vocabulary of the Qur'an,* Kahire 1937, s. 132.

dır.[7]

Zerdüştîlik'te "din"in karşılığı olarak kullanılan **"dên"** kelimesinin menşei olarak kabul edilen **"daênâ"** terimi Avesta'da "ruhun bir parçası", "vizyon" anlamına gelmektedir. Filologlar bunun özellikle *mazdayasna* sıfatı ile, kelime olarak "Mazda'ya ibadet etmek" manasında Zerdüşt dinine işaret ettğini belirtmişlerdir.[8]

Gathalar'da da din karşılığında **daenâ** kelimesi kullanılır ve "vizyon", "bilinç" anlamlarına gelir.[9] Etimolojisi bütünüyle açık olmamakla birlikte, manevî dünyaya ait bir kelime olduğu hususunda şüphe edilmemektedir. İnsan psikolojisinin bir parçası olduğu, insanın bununla tasavvur ettiği, Tanrı'ya ya da ahlâkî prensiplere bununla karşılık verdiği ifade edilmektedir. Bu terimde semâvî ve dünyevî olmak üzere iki anlam bulunduğunu, semâvî anlamın tanrısal bir varlığa, dünyevî anlamın ise mü'minler topluluğuna işaret ettiğini söyleyenler de vardır.[10] Kelime daha sonra **"dên"** şekline dönüşmüş ve dînî bir toplumun inanç sistemi karşılığında kullanılmaya başlanmıştır.[11]

Dên, teolojik ve metafizik bir terimdir. "Kişinin ruhsal davranışları ve bireyselliği, vizyonu, iç dünyası, bilinci ve dininin bütünü manalarına gelmektedir. Ayrıca "tabiat, alışkanlık" anlamlarını da içermektedir.[12]

Dên'in din anlamında Ahura Mazda'nın tabiatından çıkan bir cevher olduğuna inanılmaktadır. Buradaki din anlayışı, kutsal sözlerin okunması ve uygulama safhasına konulması şeklinde ifade edilmektedir. Ahura Mazda'nın hikmeti ve bunun yanında da bilgi ve amel bu dinin temel unsurlarındandır. Amacı ise, karmaşık olayların, çelişkilerin yıkılarak toplumun arındırılmasıdır. Zerdüştîlik'te din'e, "Tanrı'nın hikmeti, sözü ve dünyanın kurtuluşunu sağlayan ilâhî Ahunvar gözüyle bakılır. Ahura Mazda insanı, kendi vizyonu olarak kabul edilen **"daenâ"** vasıtasıyla yaratmıştır.[13]

---

[7] *Encyclopedia Iranica,* California 1996, VII, 280.

[8] Jacques Duchesne-Guillemin, "Daena", *Dictionnaire des Religions,* I. 429.

[9] *Iranica,* VII, 279.

[10] Wilfred Cantwel Smith, *a.g.e.,* s.99.

[11] Wilfred Cantwel Smith, *a.g.e.,* s. 100.

[12] *Iranica,* VII, 279.

[13] *Iranica,* VII, 279.

Zerdüştîlik'te dine bağlılık anlayışı, zamanın dinî otoritesine gerçek bir bağlılık ve onun otoritesinden sapmamak şeklinde yorumlanmaktadır. Din, idarî alanda en üst rûhânî güç olarak kabul edilir. İktidar, din temeli üzerine, din de iktidar temeli üzerine kurulmuştur. Adeta din ile iktidar özdeşleşmiştir.[14]

Zerdüştîlik'te din sadece ilâhî bir hikmet değil, aynı zamanda insânî hikmetin dışa vuruluşudur. Bu önemli özellik sadece Avesta'nın muhtevasında değil, aynı zamanda Zerdüşt'ün sözlü rivayetlerinde, Zerdüşt sonrası din büyüklerinin beyanatlarında ve Orta İran literatürüne ait yorumlarda da kendisini gösterir. *Denkard*'a[15] göre bütün bilgece sözler insanın doğuştan getirdiği hikmet aracılığı ile söylenir. Bu sözler ister Zerdüşt dinine girmezden önce söylenilmiş olsun, isterse girdikten sonra, farketmez. Din **(dên)** insanlığın tüm bilgece bilgilerinin bütünüdür. İnsanın doğuştan getirdiği bu hikmet ise, Ahura Mazda'nın cevherindendir. *Denkard*'a göre dinî otoriteler tarafından söylenen tüm bilgece sözler, Avesta'da yer almasa da dinî kurallara ışık tutar. *Dâdestân i dening*'de açıklandığına göre, Zerdüşt'ten önce yaşamış olan Yawist i Fryan, Gobadsâh ve Pesotan gibi kutsal idarecilerin örfleri ve hukukları, Zerdüşt Dini'nin gelişmesine katkıda bulunmuştur. *Denkard*'da geçen "Mazdek Dini'ne her bilginin dahil edilmesi ve korunması" cümlesi de bunu gösterir.[16]

Zerdüştîlik'te din **(daenâ/dên),** kişinin iç dünyasına ait amellerini temsil eder. *Yasna* üzerine yazılan Pehlevîce şerhde din **(daenâ)**, amel olarak anlaşılmıştır. Zerdüştî din büyükleri de "din"i "insanın sürekli yaptığı ameller olarak tarif ederler. Din **(daenâ)** kelimesini kişileştiren Zerdüştî anlayışa göre, öldükten sonra vücudu terkeden ruh, güzel bir genç kız ya da yaşlı bir acüze

---

[14] *Iranica*, VII, 279.

[15] Denkard, Mazdek hikmeti olarak değerlendirilen "dên"in geleneksel öğretileri ve yorumlarıdır. Bu öğretiye göre her şey "dên" kavramı içerisinde yer almalıdır. Denkard aynı zamanda Grek ve Hint felsefesi ve bilimleri gibi yabancı öğretileri de içine alır. Denkard metinleri, Kutsal Mazdek "dên"ine ait ortodoks açıklamalar kitabıdır. Bu kitabın genel kabul görmüş özelliğe, dinin amelî boyutuna yer vermiş olmasıdır. Bunu Mazdek hikmetinin özeti olarak nitelendirmek mümkündür.

[16] *Iranica*, VII, 279.

kadın şeklinde kendi diniyle **(daênâ)** karşılaşacaktır.[17] Bu kadın figürü anlayışı geçmiş bir pagan kalıntısı olarak Avesta'da da yer almaktadır.[18] Buna göre iyi kişinin ruhu Sırat (Cinwad) köprüsüne ulaştığı zaman onun "din"i güzel bâkire şeklinde ve yanında iki de köpek olarak gelir ve iyi insanı Srat (Cinwad) köprüsünden geçirir. İyi kişinin dini (daenâsı) onu cennete, kötü kişinin dini (daenâsı) ise onu cehenneme götürür.[19]

Kişileştirilen **Daenâ,** doğru yolda gidenlere rehberlik eder. Avesta'da bu kelimenin **Cista** kelimesiyle birlikte tek bir ilahî varlığa ad olarak kullanıldığı da ifade edilmektedir.[20]

Zerdüşt önceki dinî düşünce ve inançları, bunlara yeni değerler yükleyerek, kendi damgasını vurduktan sonra kabul etmiştir. Bu yeni dini, doğrudan doğruya Ahura Mazda'dan vahiyle aldığını ve ilk olarak "İyi'yi seçme" şeklinde Rabb'inin işini taklit ederek onu uygulama safhasına soktuğunu ifade etmektedir. Bağlılarından da İyi'yi seçme dışında başka bir şey istememektedir.[21] Bu manada Zerdüşt'ün reformunun esası bir *"imitatio dei"* (Tanrı taklidi)den ibarettir. İnsandan Ahura Mazda'nın yolunda gitmesi istenmekle birlikte, tercihinde serbest bırakılmaktadır. Ondan kendisini Tanrı'nın kölesi veya hizmetçisi olarak hissetmesi beklenmemektedir.[22]

Zerdüşt, aşırı geleneksel ve kanlı ritler yerine inisiatik ve eskatolojik karaktere sahip bir din anlayışı önermiştir. O dereceki, *Gatalar'da* "kurban" terimini "düşünce" terimine denk manada kullanmıştır.[23] Nitekim Ahura Mazda "İyi Düşünce" olarak Zerdüşt'e yaklaşır ve ona, "kültünü kime yöneltmek istersin? diye sorar. Zerdüşt, "senin ateşine" diye cevap verir ve ardından: Ona ta'zimde bulunarak, adalet üzre olabileceğim sürece düşünmek istiyorum" der.[24]

---

[17] Jacques Duchesne-Guillemin, "Daena", *a.g.e.,* I, 429.

[18] Videvdat, 19, 30.

[19] Wilfred Cantwel Smith, *a.g.e.,* s. 99; Iranica, VII, 280.

[20] Bkz. *Yast,* 16,1.

[21] Bkz. *Yasna* 32:2.

[22] Mircea Eliade, *Histoire des Croyances et des Idées Religieuses,* Paris 1976, I, 323.

[23] J. Duchesne-Guillemin, *Zoroastre,* 1948, s. 151.

[24] *Yasna* 43: 9.

Brahmanik Hindistan'da olduğu gibi İran'da da kurbansal teknik ve eskatolojik gnos, dinî bir elit tarafından geliştirilmiş ve bu iki husus ezoterik bir gelenek oluşturmuştur. Zerdüşt'ün bağlıları tarafından kenevir kullanma ile ilgili bazı rivayetler eğer doğruysa, o takdirde onların eski Hint düşüncesiyle bir yakınlığının olduğu söylenebilir. Uyuşturucularla tahrik edilen vecdler ve translar Hint dinlerinde belli şekilde rol oynamaktadır. Benzer şekilde eski Zerdüştlüğün de bilgeliğe ve kurbansal ateş yoluyla "iç aydınlanma"ya önem verdiği belirtilmektedir.[25]

Zerdüşt'ün dininin yerliliği, İran'ın bölgesel özellikleriyle benzerlik arzetmektedir. Bu dinde, Vedalar'ın ifade ettiği güven, yahut Upanişadlar'ın ihtiva ettiği yeis ile karşılaşmak mümkün değildir. Bu dinde göze çarpan anlayış, hayatı olduğu gibi tanıyan ve bununla beraber insana ümit verebilen cesarettir. Dünyada muhtelif ülkeler ve muhtelif iklimlerin bulunması, içlerinden çıkan dinlerin teşekkülünde kısmen etkili olmuştur. İranlıların, bölgesel özelliklerin de etkisiyle, tezatlarla karşılaşan insanlar oluşu, Zerdüşt'ün dininde yaşanan tezatların kaynağını teşkil etmiştir. Bu dine göre âlem, hayır ile şerrin üstünlük kazanmak için mücadele edip durduğu bir sahnedir. Bir tarafta akıllı ruh olan Ahura Mazda ile ona yardım eden **iyi fikir, doğru kanun, asîl idare, mukaddes seciye, sıhhat ve ebediyet,** diğer tarafta Ahura Mazda'nın karşısında olan Angra Mainyu (Ehrimen), yani yalancı şeytan ile yardımcıları bulunmaktadır.[26] Zerdüştîlik bu gibi sebeplerden dolayı düalist ruha sahip olan bir din anlayışıyla ortaya çıkmıştır.

Zerdüşt'ün din anlayışının temelini Ahura Mazda'nın kudreti, kutsallığı ve iyiliği teşkil etmektedir. O Ahura Mazda'nın bu özellikleriyle ilgili bilgileri yine ondan direkt vahiy olarak aldığını beyan etmektedir. Fakat bu vahiy bir monoteizm önermemektedir. Zerdüşt'ün, taraftarlarına model olarak vererek açıkladığı şey , Tanrı'nın ve diğer kutsal zatiyetlerin seçimidir. Bir Zerdüştî Ahura Mazda'yı seçerek aynı zamanda kötülüğe karşı iyiliği, devalara karşı da gerçek dini seçmiş olmaktadır. Sonuçta her zerdüştî, kötülüğe karşı savaşmak zorunda kalmaktadır. Artık devalarla bütünleşmiş olan şeytânî güç-

---

[25] Eliade, *Histoire des Croyances,* I, 330.

[26] Ömer Rıza Doğrul, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi,* İstanbul 1963, s. 146.

lere karşı hiçbir müsamaha göstermiyecek ve taviz vermeyecektir. Böyle bir din anlayışı düalizmin doğmasını geciktirmeyecektir. Neticede dünyada iyiler ve kötüler ayrılacak, kozmik ve antropolojik tüm düzeylerde gerçekler ve karşıtları arasındaki çatışma sürüp gidecektir.[27]

İyilik ve kötülüğün aynı kaynaktan çıkamayacağını ileri süren Zerdüşt, iyiliği Ahura Mazda'ya, kötülüğü ise Ehrimen'e bağlamaktadır. Bunlar arasında süregelen savaş Ahura Mazda'nın galibiyetiyle sonuçlanacaktır. Dine giren insanların görevi sadece iyilik ve kötülük için tanrılara yakarmak değil, bu savaşta olumlu yana katılmaktır. Çünkü zaten iyilik ve kötülük bir gerçektir ve yalvarıp yakarmakla gerçekleşecek değildir. Din, birtakım yalvarmalar, hoş görünmek için tapınmalar vb. olarak değil, böyle anlaşılmalıdır. Zerdüşt'e göre iyiliği ruhta, kötülüğü maddede arayanlar da yanılmaktadırlar. İyilikle kötülük hem ruhları, hem de maddeleri kaplamıştır. Savaş her iki alanda da aynı ölçüde sürüp gitmektedir. Ahura Mazda nasıl yaratıyorsa, Ehrimen de öylece yaratmaktadır. Erdemli insanlar bu savaşta iyiliğe katıldıkları ölçüde mutluluğa hak kazanabilirler. Bu çarpışma iyilikle kötülüğün, ışıkla karanlığın, gökyüzüyle yeryüzünün çarpışmasıdır. İnsan olmak isteyen kişi gökyüzünden yana olmalıdır. Zerdüşt böylelikle toplumsal düzenin sağlanacağına, üretimin artacağına inanmaktadır. Ona göre Ahura Mazda'nın gözü her zaman çalışkan çiftçinin üstündedir. Gerçek dindarlık oruçta ve ibadette değil, tarım çalışmalarındadır. Bacası tüten, içi tarım hayvanları ve beşli çocuklarla dolu bir çiftçi evini seyretmek kadar Ahura Mazda'yı sevindiren hiçbir şey olamaz. Zerdüşt bu ilkelerin sadece İran halkı için değil, tüm insanlık için geçerli olması gerektiğini düşünmüştür.[28]

Bu dinin tanrı inancının monoteist mi, düalist mi olduğuna dair iki görüş vardır: Sıradan zerdüştîlerin kabul ettiği klasik görüşe göre Zerdüştîlik, düalist tanrı inancına sahip bir dindir. Yani, Ahura Mazda'nın dini ve Ehrimen'in dini. İyi olan her şey Ahura Mazda'nın bir parçasıdır. Kötü olan her şey de Ehrimen'in bir parçasıdır. Bu iki varlık devamlı savaş halindedir. O halde Zerdüşt'ün dinine inanç, Varlığın dünyadaki ikiliğine inançtır. İkinci görüş ise,

---

[27] Eliade, *Histoire de Croyances*, I, 327-328.

[28] O. Hançarlioğlu, *Dünya İnançları Sözlüğü*, İstanbul 1993, s.570.

yeni tarihçilere ve yazarlara aittir. Bunlar, Zerdüşt dinini ihya etme ve bu dine saygı gösterme çabası içerisindedirler. Bugünkü dünya anlayışının tevhidi tanıdığını ve övdüğünü gördüklerinden dolayı Zerdüştîliğe tevhîdî bir çehre kazandırmak istiyorlar. Zerdüştîlik ister tevhîdî bir din olması açısından ele alınarak, Ehrimen'e, Ahura Mazda'nın mahlukudur densin; isterse şirk ve düalizm esaslarına dayalı bir din olduğu ileri sürülerek Ehrimen'in, Ahura Mazda ile aynı zamanda mevcut olduğu söylensin, her iki durumda da düalist özelliğini koruduğu ifade edilmiş olur. Onun bütün varlık alemini, hayır-şer ve karanlık-nur olarak iki esasa indirgemesi bu kanaati uyandırmaktadır. Kötü, çirkin ve şer olan her şey Ehrimen'in safında; iyi, güzel ve hayır olan her şey ise, Ahura Mazda'nın safındadır. Bu nedenle Zerdüşt dininin dünya görüşü, insan üstü, bütün zerrelerin vücutlarına hakim iki hayır ve şer güç arasındaki evrensel bir savaşa dayanmaktadır. Bu ikili dünya görüşü, böylece tabiat ve varlık alemini ikiye ayırdığı gibi, insan ve dünyayı da iki zıt kutba bölmektedir.[29]

İslam'da da Zerdüştîlik'te olduğu gibi Şeytan vardır. Ancak Şeytan Allah'a karşı değil, insana karşı savaşır. İnsan ve Şeytan birbiriyle savaşır. İslam ahlak anlayışında da hayır ve şer ayırımı vardır. Fakat bu ayırım, insan hayatında ve dünyasında gerçekleşmektedir. Sadece insanın dünyasında hayır ve şer vardır. Evren baştan başa mutlak hayırdır. Evrenin bir varlığı, bir yolu ve bir yönü vardır. Evrene mutlak hakim bir kudret ve bir düzen hükmetmektedir.[30]

M.S. IV. veya VI. yy'lardan itibaren yazılmış olan Zerdüştîliğin kaynakları birçok gruptan meydana gelir. Yazılı kaynakların başında gelen Avesta birçok bölümden oluşmuştur: Bunlar Yasna (Kurbanlar), Yasht (Tanrılara yönelik ilahiler), Vendidad (Temizlenme kuralları), Vispered (Kült), Nyäyishu ve Gâh (dualar), Khorda veya Küçük Avesta (günlük dualar), Hadhôkth Nask (Kutsal Yazılar Kitabı), öte dünya ile ilgili kuralları ihtiva eden Aogemadaëchä (biz kabul ediyoruz) ve Nirangistan (kültürel kurallar). Yasnaların en eski bölümü olan Gathalar'ın (ilâhîler), Zerdüşt'ün bizzat kendisine kadar gerilere

---

[29] Ali Şeriatî, *a.g.e.*, s. 391-392.

[30] Ali Şeriatî, *a.g.e.*, s.304.

gittiği ileri sürülür.

Hepsi Avesta'ya ait kaynaklar kadar önemli olan Pehlevice (VIII-XI. yy. Farsçası) yazılar çoğunlukla IX. yy'da kaleme alınmıştır: Zend (Avesta'nın yorumu), Bundahishn (Zerdüştcü Tekvin), Dënkard (din ile ilgili bilgilerin derlenişi), Din adamı Zatspram'ın Seleksiyonları, Din adamı Manushchr'in Dâdistän i Mënôg i Khrad'ı, apolojetik metin shkand-gumänig Vizär (tüm şüphelerin sistematik olarak ortadan kaldırılışı) ve öte dünyaya yolculuk eden din adamı Arda Viraz'ın kitabı (Nämag). Zerdüştlüğe dair daha sonraki metinler Farsça, Guceratça, Sanskritçe ve İngilizce bile yazılmıştır. Ahamenilerin (I. Darius, M.Ö. 522-486, Xerxèler M.Ö. 486-465; II. Artaxerxèler, M.Ö. 402-359) yazıtlarından büyük Sâsânîler'in (I. Şapur, M.S. 241-272 ve Narseler, 292-302) yazıtlarına kadar İran'a ait figürlerle donatılmış birçok anıt bulunmuştur. Görünüşte dînî olmasalar da bunlar yine de farklı çağlara ait dinin statüsü ve karakteri hakkında bize ışık tutarlar. Bunların en önemlileri ise Sâsânî çağının başında Büyük Din adamı (Mobäd) Kerdir'in yazıtlarıdır. Grekler, Hıristiyanlar ve Araplar Zerdüştîlik hakkında bize M.Ö. V. yy'dan M.S. X. yy'a kadar geçen zamana yayılmış belirgin bilgiler sunarlar.[31]

Sonraki Mazdeizm'deki din anlayışında, kozmik realitelerin yeniden kutsallaştırılmasına ait belli bir temayül ortaya çıkmaktadır. Ateş, Kutsal Ruh Spenta Maiyu ile özdeşleştirilmekte;[32] Güneş ile ateş Ahura Mazda ile birleştirilmektedir.[33] Güneş, Rabb'in görünen şeklidir. Yasna onun için "yücenin en yücesi"[34] ifadesini kullanır. *Asha* denilen Doğruluk, ışık ile birleştirilmiştir. Ayrıca Yasna'da Doğruluk ile Rabb'in birliği açıklanarak, her zaman için Doğruluk'un üstünlüğüne işaret edilir.[35] *Asha,* Doğruluk'tan çok, Adalet ve Düzen anlamına gelir. Bu durum, kozmik ve spritüel yapının aynı zamanda

---

[31] Eliade-Couliano, a.g.e., s. 304.

[32] *Yasna,* 36:3.

[33] *Yasna,* 1: 2; 3. 13; 7: 13.

[34] *Yasna,* 36: 6.

[35] *Yasna,* 40: 2; 41: 6.

kişileştirilmesidir.[36] Haoma (Yasna 48: 10; 32: 14'de dile getirilen, belli bir bitkinin sapları sıkılarak elde edilen kutsal içki), kültün merkezinde yer alır. Yasna'da "biz görkemli altın Haomasına tapıyoruz, biz hayatın mutluluk içinde devam etmesini sağlayan parlak Haoma'ya tapıyoruz, biz ölümün kendisinden kaçtığı Haoma'yı yüceltiyoruz"[37] denilerek buna işaret edilmektedir. Yazarların çoğu Haoma'nın yüceltilişini, Zerdüşt'ün ölümünden sonra, onun mesajı ile geleneksel din arasında bir sinkretizmin oluşturulduğuna delil olarak göstermektedirler.[38]

Netice itibariyle Zerdüşt'ün, bir din kurucusundan ziyade bir reformcu olduğu ifade edilmektedir. Onun mesajının özü, kendisinden önce bu bölgede bulunan dinî tecrübeye muhalefetten ibarettir. Zerdüşt'ün dinî planda en olağanüstü yeniliği, kanlı kurban geleneğini ve *haoma* uygulamasını reddederek, monoteizm ve düalizmin orjinal bir sentezini yapmış olmasıdır.[39] O, kurbana, sihir ve büyüye ihtiyaç olmadığını söyler. Büyüyü kaldırıp, kurbanı reddederek önceki dinlerin bütün putlarını, çeşitli ilahlarının heykellerini dağıtıp, kırar, mabetlerden dışarı atar. İran'ın yeni hayatının açıklayıcısı olan bu din, çiftçiliğin ve ziraatın büyük ölçüde etkisi altındadır.[40]

Zerdüştîlik tüm gücüyle akıl ve mantığı kullanmaya çalışan ve sosyal hayata dayanan, yapıcı, mutluluğu esas alan, iyimser bir dindir. Sahip olduğu bu ruhun teşvikiyle eski tarihte büyük ve güçlü bir medeniyete sahip olmuştur.

---

[36] Eliade, *Histoire des Croyances,* I, 337.

[37] *Yasna,* 42: 5.

[38] Eliade, *Histoire,* I, 337.

[39] Mircea Eliade-I.P. Couliano, *Dinler Tarihi Sözlüğü,* Çev. Ali Erbaş, İstanbul 1997, s. 304-305.

[40] Ali Şeriatî, *a.g.e.,* s. 385.